

Пархета Я. М.
аспірантка

Кіровоградський державний педагогічний університет імені В.Винниченка

ХАРАКТЕР У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІСТОЛЯРІЮ ТА СПОГАДІВ)

У статті на основі мегатексту Григора Тютюнника досліджено індивідуальні риси особистості митця. Детально розглянуто властивості характеру, які були притаманні письменнику. Проаналізовано спогади рідних та близьких літератора з метою виокремлення його особистісних рис. Вивчено епістолярій прозаїка як джерельний дискурс експлікації психоавтобіографічних характеристик письменника.

Ключові слова: мегатекст, характер, письменник.

В статье на основе мегатекста Григора Тютюнника исследованы индивидуальные черты его личности. Детально рассмотрены свойства характера, которые были присущи писателю. Проанализированы воспоминания родных и близких литератора с целью выявления его личностных черт. Изучены письма прозаика как источникый дискурс выражения психоавтобиографических характеристик писателя.

Ключевые слова: мегатекст, характер, писатель.

In the article it is investigated, using the megatext of Hryhir Tiutiumnyk some specific features of the character of the writer. Detailed analysis of properties of character, which were inherent by the writer. Analyzed the memories of letters of the relatives to underscore his personality traits. Studied the epistolary of prosaist as one of the source of the expression of psychoautobiographical characteristics of the writer.

Key words: megatext, character, writer.

Сучасне літературознавство перебуває на стадії переосмислення наукових надбань, що зумовлює перепрочитання класичної літератури. Популярними є літературознавчі дослідження з урахуванням досягнень психології та естетики. На нашу думку, їх залучення до літератури є цілком доцільним, адже ми маємо справу з письменниками – унікальними особистостями, наділеними творчим мисленням. Оскільки поняття «образ автора» більше стосуєть-

ся причетності особи до певного твору, ми пропонуємо використувати термін «особистість», який поглинає та значно розширює попередню категорію. Погоджуємось із баченням літературознавця С. Михиди в тому, що особистість є сукупністю *«рис характеру, спрямованості, особливостей темпераменту, здібностей <...> всього того, що виокремлює людину з кола подібних, вказує на її унікальність»* [Михида 2012: 41].

Українська література 60-х років ХХ століття – це одне із особливих надбань українського письменства. Часткова лібералізація окремих сфер буття суспільства стала поштовхом до нових творчих пошуків, зорієнтованих, перш за все, на індивідуалізацію особистості, розкриття та збереження загальнолюдських цінностей. Григор Тютюнник – один із яскравих представників когорти «шістдесятників». Його мемуаристика дає багатий матеріал для розкриття особливостей психосвіту письменника. На особливу увагу заслуговує оприявлення характеру письменника, як одного з визначальних компонентів його психоструктури. Відсутність спеціального дослідження на цю тему актуалізує нашу студію.

За об'єкт пошуків обираємо епістолярій та спогади сучасників Григора Тютюнника, у яких, на наш погляд, найвизраźніше проступають особистісні риси митця.

У радянському літературознавстві в оцінці письменників домінують певні штампи. Їх переосмислення є одним із першочергових завдань сучасного літературознавства. Так, традиційно сформувався образ І. Франка-каменяра, який є незмінною ознакою в характеристиці письменника (Р. Горак, Р. Скворій, Т. Гундорова); насрізний націоналізм творчості О. Ольжича, який закривав собою її філософічність (М. Мушинка); шаблонність поезій О. Теліги (В. Агеєва). Своєрідні штампи у літературознавстві також сформувались стосовно особистості та творчості Григора Тютюнника: садوماзахіст-Григор Тютюнник [Даниленко 1994; Зборовська 2006], «письменник-страждалець» [Гуцало 1987], «письменник-захисник покривдженої України й українців» [Коцюба 1985], «живописець

правди», дивакуватий Григір [Гуцало 1987], нетерпеливий [Гуцало 1987]; дозволяв собі різко висловлюватись про інших, вказувати на їхні недоліки [Гуцало 1987]; егоцентризм як головна риса Тютюнника [Вічна загадка любові 1988], важкий характер мав Григір [Гуцало 1987], мав повну душу болю [Гуцало 1987], не міг простити зраду матері [Гуцало 1987]. Це ще не повний перелік тих рис або характеристик, які повсякчас нав'язують письменнику. Ми не ставимо собі за мету ані спростувати їх, ані підтвердити. Завдання статті: відкрити Григора Тютюнника, перш за все, як людину і як особистість з усіма позитивними, а подекуди й негативними її рисами. Мегатекст Григора Тютюнника дає змогу визначити особливості характеру письменника як одного зі складників психопоетики. Особливо інформативними є епістолярій та спогади рідних і близьких письменника. Масмо віддати належне Олексію Неживому, який упорядкував листи, щоденникові записи Григора Тютюнника, якими ми також будемо послуговуватись у нашому дослідженні.

На нашу думку, характеризуючи будь-якого письменника, варто починати з його зовнішності. Загальновідомим є те, що існує зв'язок між зовнішністю людини та властивостями певного типу особистості, до якого вона належить. Таким чином, за зовнішніми ознаками людини можна встановити її окремі психологічні характеристики. На жаль, цілісного опису зовнішності Григора Тютюнника не збереглося. Усе ж у спогадах М. Вінграновського знаходимо окремі деталі, які дають штрихи до створення психологічного портрета письменника: «...Григір вже у своєму новому кінематографічному костюмі зайшов в павільйон і з-під лакованого козирка блиснув вороним чубом, і сам, чорнобровий і кароокий, з тонким, темним козацьким носом і з ще темнішими, твердими, як дубова кора, губами, рівнозубий, в рипучій шкiряній португелі з наганом, легкий і дружний, високий, у високих, на рипах, витяжках, весело і чітко, по-офіцерськи, віддав усій кіногрупі честь...» [Вічна загадка любові 1988: 165]. Як бачимо, перед нами постає **привабливий, веселий, сповнений енергії** молодий чоловік. Проте,

за маскою життєрадісності ховається втома, яку видають очі письменника: «...тільки під очима чорні півкола і червоно набряклі, сумні, втомлені очі» [Вічна загадка любові 1988: 146]. Використовуючи дані фізіогноміки [Хигир 2007], можемо стверджувати про **дотепність, запальність, швидку відхідливість та схильність до усамітнення**, що було характерним для Григора Тютюнника. Зосередимо увагу на внутрішньому світі письменника, який ми будемо реконструювати з допомогою його мегатексту.

Погоджуємось із думкою О. Неживого, що «письменницькі листи вже здавна стали найбільш одухотвореними виявами світобачення талановитих митців, довершеними зразками їх громадянських, етичних та естетичних ідеалів» [Тютюнник 2011: 19]. Михайлина Коцюбинська також зазначає, що «...листи виявляють спонтанно, незаплановано, в чистому вигляді справжню суть людини, зокрема людини творчої, письменника, митця» [Коцюбинська 2001: 40].

Уважно вчитуючись у листи Григора Тютюнника можна стверджувати, що **гордість** була невід'ємною рисою його характеру. В одному з листів до брата Григорія, Григір демонстративно вказує на почуття власної гідності і свою гординю: «...Я сейчас хотя и бедный студент, но у меня есть гордость – куски принимает не в моей натуре» [Вічна загадка любові 1988: 47]. **Непримиримість із фальшивістю і підступністю** письменник демонструє у листі до Олени Черненко: «Мені вже давно насточортіло жити серед перевертнів, хочеться зв'язати себе нарізті з рідною мовою, бо без неї – хана. Треба жити там, де живуть твої герої, а не дивитись на них з «прекрасного далека» [Тютюнник 2011: 90].

У листі до брата від 20.02.1958 р. Григір пише про свій **запальний характер**: «...натурой своей смахиваю на старый, заржавельный снаряд: лежу себе в земле спокойно, но если ты взяла меня и начинаешь постукивать меня да покручивать меня, – берись: взорвусь» [Тютюнник 2011: 55]. Досить різко Григір відгукується у листі до Ф. Рогового про творчий вечір А. Малишка: «Ну-

дъга. Деградовані промови деградованих людей, страм і злість. Аж температура піднялася» [Тютюнник 2011: 133].

У листі до Н. Дангулової Григір Тютюнник звинувачує тодішню владу і зазначає: «Але якщо за неї (книгу. – Я. П.) мене будуть так мучити, як за перевидання у «Дніпрі» («Коріння»), то я неодмінно спробую на чийсь прислужницькій фізіономії колишню свою козацьку силу і піду на 15 діб...» [Тютюнник 2011: 169]. Отже, **різкість** і **запальність** були характерними для письменника. Поряд із зазначеними властивостями характеру Григора Тютюнника помічаємо таку рису як **уміння вибачатись**. Листи до О. Черненко, Н. Дангулової, В. Корецької, П. Коленського та ін. рясніють щирими вибаченнями. Вибачення у листах Григора – не лише демонстрація дотримання етики листування, а це вияв ввічливості, сердечності, які йдуть від душі: «Пробач, коли щось не так я сказав або вразив тебе чимось. Бо ми вміємо бути обережними з усякими речами на світі, тільки не з людиною» [Тютюнник 2011: 102]. Саме так Григір закінчує лист до О. Черненко.

Щирість – одна з рис характеру, яка простежується мало не в кожному листі. Зокрема, у листі до А. А. Кислого від 27.02.1963 р. Григір дякує за щирі слова про роман Григорія – «Вир»: «Нехай же розквітнуть твоя доля, твої твори, задуми бєєвською квіткою, а в серці твоєму хай народжуються отакі чисті і могутні струмені натхнення, як родник, джерело славетне, що на Бєєвій горі. Влітку ми разом уклонимось їй» [Тютюнник 2011: 91]. У листі до Олеса Гончара 1968 р., Гр. Тютюнник, називаючи роман «Собор» орлиним, соколинним, з великою **щирістю** вклоняється його автору: «Ви ненавидите доземні уклони. Розумію Вас глибоко. Але є випадки, коли ми кланяємося з радістю, з священним душевним трепетом, – я за такі поклони і вклоняюся Вам саме так» [Тютюнник 2011: 110]. **Щирістю** пронизаний лист до дружини брата – О. Черненко: «Рідна Оленко... З усією щирістю, що є у моєму серці, поділяю твій сум і твою долю, і не можу знайти жодного слова втіхи, бо сам ніколи її не знав» [Тютюнник 2011: 75].

Григір Тютюнник у житті був **вимогливим** не лише до роботи й оточуючих, а й до самого себе. У листі до дослідника творчості Григорія Тютюнника, Пилипа Гаврилова, досить яскраво простежується ця риса характеру: «...у мене є якась пришепенкувата манера писати і не відсилати листи, в яких мене не задовольняє щось із змісту або форми» [Тютюнник 2011: 94-95]. Письменник слідкував за виходом нової літератури, злетами молодих талантів і завжди давав цьому критичну оцінку. У листі до Феодосія Рогового від 1.01.1978 р. Григір Тютюнник дає оцінку новим, на думку письменника, меншовартісним, пустим, «похапливо написаним» творам: «А то ж люди з іскрою божою покотилися з гори, як гнилиці з груші, що росте на косогір'ї. Словесний потоп! Нижуть, плетуть, клепають, шишають ковдру зі старих клаптиків, як старці, потім збувають це шитво на полиці магазинів, а собі купують машини, хати, заводять поточні рахунки...» [Тютюнник 2011: 165].

Масмо відмітити високий рівень працездатності та **наполегливості** Григора Тютюнника: «...з собою і своїми недугами я вмю справлятися й працюю часто навіть при постільному режимі» [Тютюнник 2011: 144]. Найбільш сприятливими умовами для роботи письменника були сільська або замиська природа, сад, річка. Про це він неодноразово пише своїм рідним та друзям у листах: «...працюю каторжно. Здебільшого не в Києві, а повсюди, де зелено, тихо і є звичайний шмат хліба та картопля...» [Тютюнник 2011: 145]. У листі до Ніни Дангулової Григір зізнається, що «тільки в самотині – на річці, в лісі, в степу – мені буває добре. Серед хороших людей, товаришів теж» [Тютюнник 2011: 171].

У спогадах знайомих та близьких письменника також помічаємо особистісні його риси. Зокрема Євген Гуцало пригадує такі його риси, як: **доброта, щирість**: «Щирий він був завжди. Та, мабуть, найщиріший – у телефонній розмові...» [Гуцало 1987: 14]. На підтвердження **доброти** письменника товариш згадує трагедію друга Григора на селі: «...впавши з мотоцикла, злавав ногу, місцеві

лікарі прооперували недбало <...> Як бідкався, як переживав Григір! Знайшов кількох кийвських лікарів <...>. Домовився за таксі, яке взимку вирушило б у наглу дорогу. А що для поїздки потрібні були гроші, позичив у мене. І поїхав! І допоміг!» [Гуцало 1987: 7]. Сам письменник говорить про **доброту**, як рису характеру, яка робить його іноді слабким: «*Разум мой – под пятою сердца моего*» [Тютюнник 2011: 85].

Колега Гр. Тютюнника, учитель Іван Калмиченко, пригадує, що свій перший гонорар письменник витратив на чоботи і хустину своїм стареньким сусідам, що свідчить про неабияку щедрість. Художник В. Березовий також пригадує, що письменник був **щедрим**: «*Кому книжку, кому краватку, кому сорочку, кому щире слово...*» [Березовий 1997: 134].

Василь Березовий у спогадах пише про неоднозначність характеру Григора: для всіх – Григір – непохитний, максималіст, вимогливий, скептик, а для тих, хто знав його особисто – добрий, щедрий. Також він згадує про письменника як людину з відкритою душею: «*Кресоне поглядом, влучить словом, здавалось, непохитність, кремінь. Насправді – легкоранима душа, що лише захищається в такий спосіб*» [Березовий 1997: 131]. Вказуючи на чистоту внутрішнього світу Григора, Василь Березовий наголошує на тому, що «*народна пісня була для нього святинею, для якої могла доторкнутись тільки добра, чиста душа*» (Виділення наше) [Березовий 1997: 133]. Досить цікаво і неоднозначно згадує про письменника Григорій Булах: «*Поруч з довірою і ніжністю не було в ньому всепрощення. Вразлива його душа образ прощати не вміла*» (Виділення наше) [Вічна загадка любові 1988: 154]. Як бачимо, запальність як ознака холеричного типу темпераменту Григора Тютюнника корелює зі ширістю, довірливістю письменника, що притаманне флегматику. Ще одну рису характеру зазначає Г. Булах – **уміння радіти** [Вічна загадка любові 1988] **та співпереживати**: «*Снівпереживання було найголовнішою рисою його ества, відправною точкою його серця, яке жило і билось в діапазоні від найтоншого*

ліризму до гнівного вибуху» [Вічна загадка любові 1988: 154]. Поет П. Засенко також зазначає, що Григір умів щиро радіти чийомусь успіху, радіти навіть вдало підібраному слову.

О. Черненко, Г. Булах та М. Вінграновський згадують про **артистичність** як одну з особливих рис, яка притаманна Григору. Особливо чітко артистизм письменника простежується у спогадах М. Вінграновського. Йдеться про майстерно зіграну Григором Тютюнником роль, яку, на жаль, через небажання письменника підпорядковуватись тогочасній тоталітарній владі побачили й оцінили лише оператор, художник, освітлювач, гримери, костюмери. Акторську гру М. Вінграновський окреслив промовисто: *«Все в нього виходило невимушено і легко, з колосальною силою якогось внутрішнього притягання <...> Так грають, так живуть, так діють лише артисти унікальні, перед якими схилився і схилиється світ»* (Виділення наше) [Вічна загадка любові 1988: 165]. Як бачимо, йдеться про силу притягання як ознаку харизматичної особистості. Варто зазначити той факт, що жінки любили Григора, він їх ніби притягував до себе одним поглядом.

Олександр Ганжа згадує надмірну **спостережливість** письменника за людьми, яка межує з проникненням у їхню душу: *«Григір прагне зазирнути в душу «простій» людині <...> Він ніби уперше, знов-таки, як дитина, тішиться баченим. Григір дивиться на жінок-селянок у куценьких білих халатах. На селянських матерів гаряче вдивляється»* [Вічна загадка любові 1988: 178]. На нашу думку, це пояснюється інтровертністю як домінуючою властивістю флегматичного типу темпераменту Григора Тютюнника.

Таким чином, спостереження над епістолярієм та спогадами рідних і друзів письменника дозволяють віднайти окремі риси особистості митця, які цілком можуть бути використані для розкриття таємниць його художності. Подальші дослідження над мега-текстом Григора Тютюнника відкриють новий погляд на нього як на багатогранну особистість, а також сприятимуть глибшому розумінню його творчості.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Березовий 1997 – Березовий В. Його любили, ним захоплювались. Спогади про Гр. Тютюнника // Київ. – 1997. – № 5 – 6. – С. 130 -140.
- Вічна загадка любові 1988 – Вічна загадка любові : Літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника / [упоряд. А. Шевченко]. – К. : Рад. письменник, 1988. – 495 с. Гуцало 1987 – Гуцало Є. Правдоборець: Повість-спогад про Григора Тютюнника // Україна. – 1987. – № 46. – С. 13 – 14.
- Гуцало 1987 – Гуцало Є. Правдоборець: Повість-спогад про Григора Тютюнника // Україна. – 1987. – № 47. – С. 13–14.
- Даниленко 1994 – Даниленко В. Г. Архетип, монотип, стереотип як формотворчі структури художнього тексту (на матеріалі прози Григора Тютюнника) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Теорія літератури». – К., 1994. – 20 с.
- Зборовська 2006 – Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури : [монографія]. – К. : «Академвидав», 2006. – 504 с.
- Коцюба 1985 – Коцюба О. За тебе душу погублю!.. ; Роздум-спогад // Березіль. – 1985. – № 1-2. – С. 180-185.
- Коцюбинська 2001 – Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне»: Роздуми про епістолярну творчість. – К. : Дух і літера, 2001. – 300 с.
- Михида 2012 – Михида С. Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника : [монографія]. – Кіровоград : «Поліграф-Терція», 2012. – 352 с.
- Тютюнник 2011 – Тютюнник Григор. Бути письменником: щоденники, записники, листи [передм., упорядкув. О. Неживого]. – К. : Ярославів Вал, 2011. – 440 с.
- Тютюнник 2005 – Тютюнник Григор. Облога: Вибрані твори [передм. та примітки В. Дончика]. 3-тє вид. – К. : Унів. Видавництво ПУЛЬСАРИ, 2005. – 584 с.
- Хигир 2007 – Хигир Б. Физиогномика. – М. : АСТ : Астрель: Хранитель, 2007. – 640 с.
- Стаття надійшла 18 жовтня 2013 р.*